

Т.А. Пазинич // Криміналістичний вісник. – № 2 (16), 2011. – С. 71-76. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scholar.google.com.ua/citations?user>.

9. Все про пірсинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esc.lviv.ua/pirsinglk>.

УДК 343.98

Когутич І. І.,

д-р юрид. наук, професор кафедри
кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ТАКТИКА У КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА ОКРЕМІ ЇЇ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ

[Частина I]

Проаналізовано окремі проблемні предметно-методологічні питання стосовно: предмета Криміналістичної тактики; назви розділу, дефініції «Тактика»; співвідношення понять «слідча» і «криміналістична» тактика; системи Криміналістичної тактики та структури її складових; поняття, змісту і видів засобів Криміналістичної тактики, а також їх психологічних, етичних і кримінальних процесуальних основ; підготовки (організації та планування) розслідування й судового розгляду, її місця в системі Тактики, зокрема, і Криміналістиці, взагалі; обґрунтованості та доцільності охоплення структурою Криміналістичної тактики вчення про криміналістичну версію та ін.

Ключові слова: Криміналістична тактика, слідча тактика, система Криміналістичної тактики, засоби Криміналістичної тактики, підготовка (організація та планування) розслідування й судового розгляду, криміналістична версія.

Проанализированы отдельные проблемные предметно-методологические вопросы касательно: предмета Криминалистической тактики; названия раздела, дефиниции «Тактика»; соотношение понятий «следственная» и «криминалистическая» тактика; системы Криминалистической тактики и структуры ее составляющих; понятия, содержания и видов средств Криминалистической тактики, а также их психологических, этических и уголовных процессуальных основ; подготовки (организации и планирования) расследования и судебного рассмотрения, ее места в системе Тактики, в частности и Криминалистике, вообще; обоснованности и целесообразности охватывания структурой Криминалистической тактики учения о криминалистической версии и др.

Ключевые слова: Криминалистическая тактика, следственная тактика, система Криминалистической тактики, средства Криминалистической тактики, подготовка (организация и планирование) расследования и судебного рассмотрения, криминалистическая версия.

The research contains an analysis of separate subject and methodological problems concerning the subject of Criminalistics' Tactics, the article name, "Tactics" definition; the correlation between the concepts of "investigative tactics" and "criminalistics' tactics"; systems of Criminalistics' Tactics and its constituents structure; the concept, the content and types of Criminalistics' tactics means, as well as its psychological, ethical and criminal procedural bases; preparation (organization and planning) of investigation and court trial, its place in the system of Tactics, in particular in Criminalistics, the reasonableness and expediency of criminalistics version doctrine inclusion to the structure of Criminalistics' Tactics, etc.

Keywords: Criminalistics' Tactics, investigation tactics, system of Criminalistics' Tactics, Criminalistics' Tactics means, preparation (organization and planning) of investigation and court trial, criminalistics version.

Постановка проблеми. На загал зазначимо, що ці, у більшості загально-теоретичні питання криміналістики, про які вестимемо мову, незважаючи на їх, як на перший погляд, вербальну і споглядальну нецікавість, навіть у певному сенсі «наукознавчу сухість», суттєво впливають, з одного боку, на рівень доктринальності самої криміналістики, а з іншого, – безумовно і безпосередньо віддзеркалюють (правда – лише за умови їх належного тлумачення) те, як ця наука виконує головне своє покликання: сприяти своїми розробками меті і завданням кожного, окремо взятого кримінального провадження. Звучить пафосно, однак це так. Погодьмось, винятково від, скажімо, лише такого методологічного чинника, як назви аналізованого розділу криміналістики (т.б.: чи це – слідча, чи кримінальна, чи криміналістична і т. і. тактика), залежить, принаймні, те – для кого із учасників кримінального провадження криміналістика, як наука, розроблятиме свої положення і рекомендації. А головне – для кого зобов'язана це робити. Відтак: чи лише слідчі, чи можливо й інші суб'єкти цього провадження, скажімо, і прокурори (процесуальні керівники та обвинувачі), і адвокати-захисники, і судді можуть, а за ідеальних умів функціонування криміналістики, навіть повинні, скористатися відповідними криміналістичними розробками (звичайно, якщо такі будуть напрацьовані й належно апробовані).

Виклад основного матеріалу. Мабуть напочаток є потреба у поясненні, чому вестимемо мову винятково про «предметно-методологічні складнощі» III розділу Криміналістики. Адже методологічні проблеми Криміналістичної тактики виокремлюють і поза межами так званого об'єктно-предметного впливу. Скажімо, у більшому, це складнощі у науковому сприйнятті таких питань, як: традиційності (не традиційності) тактико-криміналістичних напрацювань, історії (генези), джерел формування, принципів, законів Криміналістичної тактики тощо).

Сенс, на нашу думку, полягає у тому, що аналіз саме в означеному контексті різних точок зору дозволяє, принаймні, простежити: перше – найсуттєвіші зв'язки Криміналістичної тактики із іншими розділами Криміналістики, і друге –

наблизитися до відповідей на окремі питання, що належать до категорії так званих вічних, чільним серед яких було, є і, невідомо скільки ще, буде – що становить, що утворює предмет криміналістичної науки.

Звичайно, усвідомлюю певну нелогічність щойно сказаного, оскільки у цьому, другому, прослідковується дещо замкнуте коло (предмет окреслює сферу проблем, а проблеми, своєю чергою, допомагають правильному розумінню цього предмета). Однак, попри це, переконані у доречності саме цієї логіки викладу, оскільки: з одного боку, справді, предмет науки обумовлює сутність проблематики методології окремих її категорій і явищ, а з іншого, – правильне методологічне (себто, світоглядне) розуміння і тлумачення тих чи інших інституцій науки сприяє правильному виокремленню її предмета.

Відтак, акцентуємо увагу винятково на проблематиці, обумовленій різноаспектністю поглядів криміналістів, власне, на предмет криміналістики та на впливі цього різноманіття на аналізовані у статті питання. Разом з тим, щоби вже не повертатись до питання про щойно згаданий предмет Криміналістики і предмет її Тактики, зазначу, що ми схильні до наукового підходу про розширене розуміння цього предмета (тобто, коли предметом Криміналістики, крім іншого, повинні виступати і закономірності діяльності реалізаторів трьох основних процесуальних функцій кримінального провадження, а саме, прокурора – обвинувача, адвоката – захисника та професійного судді (суддів).

А тепер за суттю дослідження. Із відомих вже нині причин нас має тішити сучасна динаміка (поки що непоширена, однак усе ж динаміка) зростання кола прихильників точки зору, на кшталт того, що система наукових положень і заснованих на них рекомендацій стосовно критеріїв та вмісту оптимальної поведінки слідчого, прокурора, судді, адвоката-захисника в процесі виконання окремих слідчих (розшукових) чи судових дій – це змістовне наповнення розділу Криміналістики, який іменується «Криміналістична тактика».

Щоби не бути голослівним, підтвердження цих слів за бажанням можна знайти у вже чималій кількості різного рівня

наукових досліджень, у тому числі й знаних вітчизняних науковців. Принаймні, це можна зустріти в окремих статтях В.Ю. Шепітька [1, с. 35-39; 2, с. 201-207], чи не найавторитетнішого сучасного науковця-криміналіста, а також у спільній статті М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої [3].

Однак, повертаючись до щойно наведеної, як на нас, прогресивної точки зору, змушені її дещо відкоригувати, зокрема, зазначивши наступне.

Справді, це формулювання в цілому є правильним, з тим лише невеликим доповненням, що в систему названого розділу мають бути включені також рекомендації щодо підготовки, себто, організації і планування досудового розслідування кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків) та їх судового розгляду. Саме тому виправдано вважати, що криміналістична тактика – це третій за класичною ієрархією розділ Криміналістики, який містить систему наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій щодо підготовки (організації та планування) досудового розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду кримінальних справ, а також визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють ці провадження, шляхом використання ними відповідних криміналістичних засобів.

Відтак, чому на сьогодні ми з вами майже повинні один із розділів Криміналістики називати не кримінальною чи слідчою тактикою, а криміналістичною?

Багато хто із відомих криміналістів, розмірковуючи над цим, як вже зазначав, за суттю важливим питанням, вважав і вважає, що тактику у розділі Криміналістики є сенс називати не кримінальною чи слідчою, а криміналістичною, передусім, тому, що найменування «криміналістична тактика», відображає, з одного боку, джерело походження її напрацювань, з іншого – джерела формування цих напрацювань (тобто, на їх думку, джерелом походження відповідних напрацювань тактики є наука Криміналістика, а джерелами їх формування виступають об'єкти вивчення цієї науки. А цими об'єктами, як відомо, є відповідні види людської діяльності). Своєю чергою, ця ж група дослідників вважає, що назва «слідча тактика» (як, на наш

погляд, і назва «кримінальна тактика») означає – призначення положень цієї тактики, основну сферу її використання (себто, якщо вона слідча, тоді вона призначена, винятково, для слідчих, а якщо кримінальна, тоді її сфера використання – злочинний світ). Власне так, свого часу відповідав на це запитання В.П. Бахін [4, с. 186-187]. Цілком згідні з шановними авторами, однак змушені констатувати, що окреслене пояснення було і є недостатнім, щоби переконувати наукову спільноту у своїй правоті.

Саме тому М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, О.О. Ейсман, Н.А. Якубовіч, у розвиток вищенаведеного В.П. Бахіним та його співавторами або, якщо бути справедливим, паралельно із ними, оскільки наукове дослідження з цих питань обох авторських колективів з'явилося в один 1978 рік, стверджували, що «...за розходженням назв ховається неабияк важливе питання про деякі відмінності предмета і змісту тактики». Із цих позицій, вони зазначали, що «назва» науки – це не плід уяви, а, по-перше, об'єктивно обумовлена її об'єктом та предметом комплексно-диференціююча риса (ознака), по-друге – «назва» – важлива обставина в розумінні сутності криміналістичної тактики та її системи, а тому, закономірно наполягали на назві «Криміналістична тактика».

Більше того, що є особливо важливим, вони звернули увагу на те, що термін «слідча тактика» за змістом – значно вужчий, аніж термін «криміналістична тактика». Звідси вони констатували, що використання положень слідчої тактики обмежене рамками винятково досудового розслідування і розраховані винятково для слідчого, що не виправдано звужує об'єкт і предмет криміналістики. «Реально ж, – писали автори, – тактика, як форма практичної діяльності, використовується (навіть – повинна використовуватись) і іншими учасниками криміналістичної діяльності – оперативними працівниками, прокурором, судом – тактичні рекомендації щодо яких теж повинні розроблятися криміналістикою. Це завдання має вирішуватись у відповідному розділі криміналістики, що охоплює всі питання тактичного забезпечення різних суб'єктів криміналістичної діяльності, а тому в узагальненому варіанті він

називається криміналістичною тактикою» [5, с. 132-140]. Майже тотожні міркування можна знайти у ще одного автора, зокрема О.А. Чебуренкова [6, с. 8].

Винятково задля історичної справедливості відзначимо, щойно згадувані авторські колективи не були піонерами тези про те, що тактика, як форма практичної діяльності, повинна використовуватись не лише слідчим, а й іншими учасниками криміналістичної діяльності, передусім, прокурором-обвинувачем і судом, а відтак, тактичні рекомендації для них, також повинні розроблятися криміналістикою. Власне ці слова, як і сама ідея, належать іншим науковцям, а саме, А.Л. Ципкіну, який у далекому 1938 р. написавши ніким тривалий час не зауважану статтю «Судове слідство і криміналістика» (Соціалістична законність. – М., 1938. – № 12. – С. 43-46), а вже згодом, Л.Ю. Ароцкеру, який у 1964 р. підготував блискучу монографію «Використання даних криміналістики в судовому розгляді» (М. : Юрид. літ., 1964. – 223 с.), після чого, через рік успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Криміналістичні методи в судовому розгляді кримінальних справ». Однак реальність така, що ні логіка, ні авторитетність вищезгаданих науковців усе ж не зуміли переконати усіх представників від науки криміналістики у доречності криміналістичної тактики як назви третього розділу.

Однак, звучали і продовжують звучати контраргументи проти цієї точки зору. Не вдаючись до наведення деталей та авторів цих контраргументів, лише зазначимо, що серед тих, хто ототожнює криміналістичну тактику зі слідчою – українських науковців-криміналістів майже немає, хіба що про Слідчу тактику як розділ криміналістики можна віднайти у: В.А. Саса (Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі: монографія. – К.:, 2004. – С. 51, 53 та ін.); у В.І. Галагана в його докторській дисертації 2004 р. (Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України); у монографіях та докторських дисертаціях Н.С. Карпова (Криміналістичні засади

вивчення злочинної діяльності (2003 р.), І.І. Котюка (Судова гносеологія: проблеми методології та практики (2006 р.)).

Констатуємо, що є й науковці (передусім І.Ф. Пантелеев та М.О. Селіванов зі своїми послідовниками), які, називаючи тактику «слідчою», радше парадоксально, аніж логічно, до цих пір вважають її «підсистемою криміналістики, що напрацьовує тактику слідчих і судових дій, тактику дізнання, попереднього і судового слідства» [7, с. 20]. Погодьмось, у такий спосіб вони лише підсилюють суперечність, оскільки слідчу тактику, за суттю, підміняють криміналістичною, і – навпаки.

Власне тому, на думку С.Л. Кісленко і В.І. Комісарова, застосування терміна «слідча тактика» у вищезначеному випадку є: «...не зовсім коректним, адже зачислення до слідчої тактики не лише тактики слідчих, але й судових дій вже суперечить термінові «слідча». Питання тактичного характеру, які виникають перед судом, прокурором і адвокатом у ході судового слідства є питаннями тактики судового розгляду кримінальних справ. Адже, судова і слідча тактика мають загальні риси, проте значно більше в них розбіжностей, що дає змогу розмежовувати ці дві складові частини криміналістичної тактики» [8, с. 15].

Звертаємо увагу на ключові і, як на нас, важливі слова цих авторів, а саме про необхідність розмежовувати дві складові частини криміналістичної тактики (себто, слідчу тактику і тактику судового слідства). Саме вони зумовлюють логіку нашого переходу до наступного проблемного питання (звичайно, уточнивши те, що для вітчизняного судочинства інститут судового слідства із 2012 р. вже не існує. Має місце інститут судового провадження, судового розгляду, чи б пак судового дослідження доказів. Тому тактики судового слідства як категорії у нас уже немає в принципі).

Крім цього, задля поінформованості зазначимо й те (наразі без посилань на літературні джерела), що поділ криміналістичної тактики на тактику попереднього (розумій, досудового) розслідування і тактику судового розгляду кримінальних справ притаманний і іншим авторам. Лише констатуємо, що у переліку прибічників цієї тези, так чи інакше,

перебувають В.П. Бахін [4, с. 186-187], В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель [9, с. 40], Р.С. Белкін, Т.В. Авер'янова, Є.Р. Росінська, Ю.Г. Корухов [10, с. 451; 11], І.Є. Биховський [12, с. 16-17], Д.П. Поташник [13, с. 4], В.М. Бозров [14, с. 30-32] та ін. Відтак – про окремі міркування щодо системи криміналістичної тактики та структуру її складових. Наразі тезово означимо: які ж питання породжують наукові обговорення означеної проблематики, якщо проаналізувати точки зору відповідних авторів? Передусім, скільки частин утворюють систему Криміналістичної тактики?

Ми виокремили наступні варіанти думок науковців з цього приводу, зокрема: а) дві частини (так вважає більшість дослідників); б) одна частина; в) розділ безсистемний.

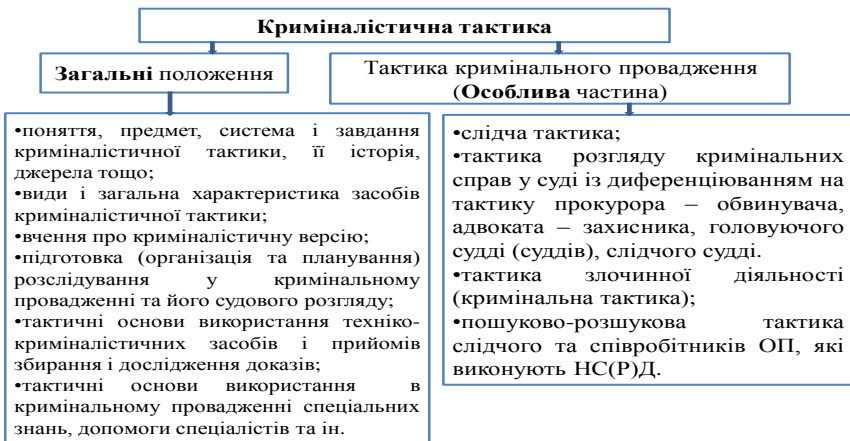
Серед більшості – вже частково згадувані В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.В. Тищенко, А.В. Іщенко та ін. Хоча, стосовно В. Ю. Шепітька, необхідно уточнити, що він, як і очолюваний ним авторський колектив, незважаючи на те, що зазначає про два розділи в тактиці, усе ж завершує пропозицією, щоби за змістом криміналістична тактика мала трирівневу структуру (Криміналістика. Підручник. За ред. В. Ю. Шепітька. – К. Х., 2001, 2004, 2008, 2016 роки). Хоча не зрозуміло – йдеться про систему чи рівні тактики? Схожий виклад знаходимо також у авторів Т.В. Варфоломеевої, В.Г. Гончаренка, В.І. Боярова та ін. [15, с. 242-244]. За одну частину Криміналістичної тактики чи її «безсистемність» пропагують: А.Ф. Волобуєв, Н.І. Клименко та ін. [16, с. 92; 17, с. 13].

Ті, хто визнає у системі Криміналістичної тактики дві частини – дискутують стосовно того, а як їх називати? Варіанти думок: а) загальні положення і особлива частина; б) загальні положення і тактика слідчих дій; в) загальні положення криміналістичної тактики і тактика слідчих і судових дій; г) загальні положення криміналістичної тактики і Тактика кримінального провадження (наш варіант).

Наступне 3-є запитання: яка структура (себто зміст, вміст) складових частин Загальної та Особливої частин Криміналістичної тактики? Із цього питання особливо протилежні думки науковців стосуються структури так званої

особливої частини. Варіанти: а) ті науковці, які пропагують назву «слідча тактика» в Особливій частині вбачають винятково наявність положень щодо тактики відповідних слідчих (розшукових) дій; б) ті науковці, які все ж «за» назву «криміналістична тактика», в Особливій частині виокремлюють або дві складові: Слідчу і Судову тактику, або, як уже було зазначено стосовно колективу науковців, очолюваного В.Ю. Шепітьком і авторів Академічного курсу криміналістики академії адвокатури – пропонують три рівні тактики («Загальні положення», «Підгалузі»; «Окремі наукові теорії»); в) і як вже було зазначено, є ще й третій варіант, пропагований автором цих рядків (табл. 1).

Таблиця 1

Вочевидь є сенс уточнити, чим наш варіант (про який ведемо мову з 1997 р. [18, с. 18-22; 19, с. 291-294]) відрізняється від іншого, у тих самих роках запропонованого науковцями харківської юридичної школи, які також виступають за чотиригалузеву Особливу частину Криміналістичної тактики (слідчу тактику, судову тактику, тактику розшукової діяльності і тактику злочинної діяльності [20, с. 6-7], як, до речі, і автори Академічного курсу [15, с. 243-244] та А.П. Шеремет у підготовленому ним навчальному посібнику [21, с.225]).

Література:

1. Шепітько В. Ю. Трансформація в кримінальному процесі та деякі тенденції криміналістики в сучасних умовах / В. Ю. Шепітько // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2012. – С. 35–39.
2. Шепітько В. Ю. Трансформація в кримінальному процесі та деякі тенденції криміналістики в сучасних умовах / В. Ю. Шепітько // Науковий вісник Львівської комерційної академії. 2015. Серія: Юридична. – Вип. 1. – С. 201–207. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_1_21.
3. Погорецький М.А. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття / М.А. Погорецький, Д. Би. Сергеева // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. - № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.
4. Бахин В.П. Специализированный курс криминалистики. Для слушателей вузов МВД СССР: Учебник / авт. кол. В.П. Бахин, Р.С. Белкин, П.Д. Биленчук и др. – Киев: НИИРиО КВШ МВД СССР, 1978. – 383 с.
5. Советская криминалистика: теоретические проблемы / Н.А. Селиванов, В.Г. Танасевич, А.А. Эйман, Н.А. Якубович. – М.: Юридическая лит., 1978. – 192 с.
6. Чебуренков А.А. Общетеоретические положения и практические аспекты криминалистической тактики. Монография. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 240 с.
7. Криминалистика / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М.: Юридическая лит., 1993. – 592 с.
8. Судебное следствие: состояние и перспективы развития / С.Л. Кисленко, В.И. Комиссаров. – М. : Юрлитинформ, 2003. – 176 с.
9. Коновалова В.Е. Криминалистическая тактика: принципы и функции // Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1981. – Вып. 22. – С. 40-53.
10. Криминалистика. Учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Норма - Инфра, 1999. – 990 с.
11. Криминалистика: Учебник для вузов: В 2-х т. Т.2. – М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1970. – 478 с.

12. Быховский И.Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий / И.Е. Быховский: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. – М., 1976. – 32 с.

13. Поташник Д.П. Криминалистическая тактика. – М.: Зерцало, 1998. – 64 с.

14. Бозров В.М. Судебное следствие и криминалистика // Советская юстиция. – 1990. – № 8. – С. 30-32.

15. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.

16. Волобуев А.Ф. Концепция Р.С. Белкина о предмете криминалистики и ее влияние на систему науки / А.Ф. Волобуев // Роль и значение деятельности Р.С. Белкина в становлении современной криминалистики. Материалы Международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина). – М.: Академия управления МВД РФ, 2002. – С. 91-95.

17. Клименко Н.И. Криминалистика как наука / Монография / Н.И. Клименко. – К.: НВТ Правник, 1997. – 148 с.

18. Когутич І.І. Про негативні обставини та їх місце у системі криміналістики: наукове видання / І.І.Когутич. – Львів: Тріада Плюс. 1997. – 58 с.

19. Когутич І.І. Криміналістика: Курс лекцій / І.І.Когутич. – Київ: Атіка, 2007. – 888 с.

20. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юридичних вузів і фак. // За ред. В.Ю.Шепітька. – Харків: Право, 1998. – 376 с.

21. Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 472 с.